

Ebdulla Peşew û pirsas nasnameya neteweyî

JAN DOST

Ebdulla Peşew di wê serdemê me de yek ji ronakbîrên kurd ên herî girîng e. Ew ji bilî helbestvanîya xwe ya nîrxilind, xwedan helwesteke siyasî ya serbixwe ye jî. Dibe ku ji bo xwendevanên *Le Monde Diplomatique a kurdî*, jiyana Peşew ne ewqasî tiştekî nû be, lê ez di wê baweriyê de me ku ev bîr û baweriyên Peşew ên ku di gotara wî de hatine dî ji bo xwendevanên gelekî balkêş bin û hin pirsan zelal bikin. Gotara mamoste her çendî ku ji zû de hatibe nîvîsandin û belav kirin jî, dîtî û boçûnê tê de tim aktuel in. (1)

Ew di destpêkê de weha dinivîse:

"Swêdîyên li Finlandiyayê jî % 66 rûniştvanên welat pêk tînin, li girava Ålandê jî ku hejmara wan tenê 25 hezar kes in, otomoniya wan heye. Divê em wê jî bizanibin ku otomoniya wan ya rastegîn e! Ev xwediyê ala xwe ya taybetî ne, parlemana wan heye, destûra wan a lokal heye, heta peywendîya wan ya bazirganîyê jî bi welatên derve re heye. Zimanê wan jî ne tenê li girava wan bi xwe, belkî li seranserê Finlandiyayê, zimanekî fermî ye. Lê ne mînkîn e tu guh li swêdîyekî biki ku bi zimanekî din, an jî Xwedê neke bi zarokê xwe re bi zimanê fînî biaxive, yan jî zarokên xwe di xwendîngeheke fînî de bide xwendin".

Herweha Ebdulla Peşew dibêje ku ne şert e asimilekirin bi darê zorê be, asimilasyon projeyeke dîr û dirêj e:

"Ne merc e ku helandina gelên jêrdest her bi qedexekirina ziman a bi zordariyê be. Nexêr, di bin sîya teknolojiya ragehandin û nebûna şîrariya neteweyî da, asimilekirin encameke objektîv a bi hev re jiyana dîr û dirêj a gelê serdest û bîndest e. Em ne vietnamî ne, bi tenê tank û firoke û eskerên dagirker bibînin û gelê serdest jî bi hezaran kilometre jî me dir be. Ti diwar û çeper me û dagirkerên welatê me jî hev naqetînin. Em ne bi tenê hev ol in, rengê postê me jî yek e û adetên me jî nêzikî hev in û di drokê me ya tevîhev heye, belkî wek **Bilent Ecevit** dibêje: "Em mina goşt û hestî tîkel in". Ez bi xwe jî genetîkê fam nakim, lê wê rastîyê dizanim ku aliyê ku bi hejmara xwe pir e û bi hêzîr e, her tim bi ser aliyê kêr û lawaz de serdest e".

Peşew pê de diçe û asimilasyonê bêdir nasîn:

"Helandin proseyeke hêdî, veşartî û domdirêj e, bi salekê û du salan encamê wê navên dîtin. Di drokê de bi dehan gel jî navê hatine rakirin. Û iro jî bi dehan netewê li ber candarîyê ne û hinek ji wan jî (çermesor û samî/laponî) mina tiştekî êkzotîk tînin parastin."

Peşew hewl dide ku nimûneyekê jî di droka cihanê ya nêzikî bîne û bi rêqeman isbat bike ku çawa asimilasyon dikare hêdî û bêyî şerê mezîn pêk were. Ew weha şîrove dike:

"Yekîtîya Sovyetê, mina amrazekî helandina kêmneteweyan baştirîn nimûne ye: Di destpêka salên 1980yê de nişfisa Qazaxistanê 15 053 000 bû. (2) Ji wê hejmarê tenê 3 300 000 kes qazaxî bûn. (3) Ger wiha be, di desthilatdariya

60 salî ya Sovyetê de, rîsên birayên mezin karîne bibîne sêdetir ji nivê xelkê Qazaxistanê. Hejmara latîvîyan di sala 1940ê de 2.000 000 kes bû (4), lê di sala 1981ê de (37 sal piştî dagirkirina wê) hejmara rûniştvanên wê komarê biyê 2 539 000 kes. Lê ji wê hejmarê tenê 1344,000 kes latîvî bûn. (5) Ev tê wê wateyê ku di qonaxa çil salan de gelê latîvî ne tenê zêde nebûne, belkî kêr jî bûne û di komara xwe de zêde nemaye ku bibin kêmneteweyî! Ger perestrojka Gorbaçov nebûya, sed komarên wan jî hebûna, tiştekî wan nedîna û jî holê radibûn!"

Peşew dide xuya kirin ku jiyana dîr û dirêj ya di bin destê neyaran de li projeya bêrehm a asimilasyonê ku li Kurdistanê hatîye meşandin, hiştiye ku psikolojiya miletê kurd tevlihev bibe û her berhemake asimilasyonê pê xweş û şêrîn be:

"Carna li bernameyên erebî dinêrim, ne bi destê min e, mesela wî polîstî tê bira min: Dibêjin polîsek hebû, qet di jiyana xwe de ezîc nêstandibû. Di dawiyê de di temenê xwe yê pîrîyê de zînekê dîstîne. Lê polîstî pîr hemû rojê bi derketina roja berê sibê re, tê, li ber deriyê cihê ku her tim lê dîsekin, careke din dîsekin."

Ne bi destê min e, carina rewşa me mina rewşa wî polîstî navbirî tê ber çav. Me ne carek jî caran e ku ezîc jî xizmetkarîyê standîye, lê dîsan bi piyê xwe careke din tîn ber deriyê cihê polîsan. Dibe bê feyde nebe, di destpêkê, an jî di dawîya bernameyan de, deng û behsê Kurdistanê bi zimanê biyanîyan jî bîn weşandin. Lê tenê deng û behs, ne tiştê hunerî.

Bêguman, wek prensîp, kes nikare li dijî bernameyên hunerî be ku bi zimanê gelê cîran tenê pêşkêş kirin, bi wî mercî ku em jî xwedîyên bi dehan kanalên TV bûna û her kanalek jî bi şev û roj zîrmîzînê jê bihat! Lê ewa ku niha rû dide û diqewime tenê û tenê xwe bi kêmzanî û valaçîyîna parek jî wan çend demjimêrên ku kurdan heye, jî bo ku qe nebe zimanê bav û kalan jî bir nekî.

Kanala tvyêkê ku bi milyonan kes li dinêrin, divê gelek hişyarî pîrsgerêka ziman be. Ev zimanê ku di sazîyên ragehandinê de bikar tê, pêwîst e di navbera wî û zimanê çayxaneyan de cudahiyeke hebe".

Peşew di wê baweriyê de ye ku bisporîya di wêrekî de ne mercê tekane ye ku kesekî bispor bibe mewanê bernameyê TVyê, ew dibêje ku şertê yekem zimanê wî kesî ye:

"Bisporî û serkeftina di wêrekî hunerî, an jî zanistî da, ne bes in bo wê hindê ku yek ji bo niqaşeke televizyonî bê bang kirin. Divê ew kes, qe nebe heta radeyêkê aqêrdarê zimanê nîvstandard be ku iro jî bo nîvîsandinê bi kar tê. Ez qet ne bi zimanê petî re me û ez di wê baweriyê de me ku zimanekî petî di cihanê de tune ye. Ji bo bikaranîn, an jî xweşfadekirina daxwaz û kar û barên rojane, ku zimanê kurdî yekî jî wan zimanên herî dewlemend e. Her peyveke biyanî jî ku hatibe nav zimanê me, me kirasê zimanê xwe lê kirîye û xwedîyê wê êdî wê nas neke! Bab û kalên me qet nehatine peyveke biyanî li gor gramêr û

fonetîka zimanê eslî bi kar binin, belkî her tim bi selîqeyêke rewan û di dareke xwemalî da darijandine.

Nizanîm, ji bo bernameyêke televizyonî, di zankoyêke mezin û giran da, çima divê keçekê hilbijêrin ku nikare du axaftinê rênkêpê bike? Ew jî ne di derbarê felsefê û zanistê de, belku di derbarê dostanî û hevalbendîyê de! Nedibû berîya programê guhdariya zimanê wê bikin? Qey zimanê xweliserê kurdî peyvekî de ne bûbî li cihê "sedîq" bi kar bê? Nedikarî bêje heval, yar, dost, birader... îhd? Zimanê kurdî li cihê "zewac" a erebî tiştekî de ne bû? Kengî û çawa rewşa ye ku di çend risteyan de, ev hemû peyv û gotinên erebî bîn gotin: "...eger sêdaqet nebit heyat nabû". (6), *adat û teqalîd, îhtîfaz, rewabî, eftar, zewac, însan, zirûf, tehekum...îhd.*" (7)

Lê ev ne tenê rûweka kesekî e jî rêzê ye, Peşew dibêje ku diyardeya bikaranîna peyvên biyanî di nav axaftina bi kurdî de gihîştîyê radeyêkê ku heta li ba nivîskarên kurd jî heye. Ew wê minakê tîne zimên:

"Evara roja 29.05.2000ê Kurdistan Tîya delal, bi birayekî nivîskar re çavpêketînek di derbarê xwe vekîşandina Îsraîlî ji Libnanê kir. Ger kesê ku erebîyêkê baş nizanibe, bawer nakim ku jê fam bike: Heq, însîhab, îhtîlal muhtel, qewwat, muqawame, hucûm, qewwanî diwêl, îstî'îmar, cenûb, qezîye, muzahîm, îhtîmamattî diwêl, xîlafatî herekattî kurdî, mezîye, halelî îhtîlal, kutle, îstîfade, helêkî nîhayî, heqetîrîr el mesîr, wezî, hîmayey Kurdistan, merkezi qerar...îhd. Êdî ger ev zimanê nivîskarekî be, li ser ekranê, ne ku li çayxanekê, divê rewşa xelkê normal e civakê çawa be?"

Ger ev rewşa nivîzadîyî ya niştîmanî be, ku kêr, an jî zêde bi salan kurdî tê de hatîye xwendin, divê parçên din çawa bin, ku xwendîngehekê kurdî tê de nebîyê û hê jî nîne?"

Li ser neteweperestîya tirkan jî, Peşew weha dibêje:

"Di neteweperestîya tirkan de jî taybetmendîya dagirkerên fransî heye. Ev taybetmendî jî sepandina ziman e. Ger jî tirkan re here serî, ne tenê bi laş, de te bi can jî bikujê, kesayetiya te nesîrin û pir kirêdî dîke, yê wisa li te bike ku kîne jî jiyana xwe ya derbasbûyî biki û jî wê yekê sermê biki ku jî dayik û bavekî kurd hatî dinê."

Kemalîstan piraniya kurdan jî bi wê hindê perwerde kirine ku, zimanê kurdî zimanê mirovên nexwendê, qereçî, paşkêftî, çete û rêgîra ye. Tirkî jî zimanê şarîstaniyê, zanist, rewşenbîrî û pêşketîyê ye, dayika hemû zimanên cihanê yê zîndî ye. Vê rewşê wisa li kurdan kirîye ku, jî xwe sermê bîkin û hêza wan nemîne ku bi zimanê xwe yê zîmkakî bipuyîvin. Partî û rêxistinên kurdan jî, di pratîka xwe de, ne tenê li dijî wê stiyasetê nesekinî, lê herwiha bi xwe jî bi rêya medîya û edebîyata xwe, bi navê pêşkêvînxwazî û internasyonalîzmê, zimanê tirkî anînan nav mala hemû kurdan.

İSMAİL ÇOBAN: Dîmenên mirovan III, boyaxa rûnî li ser tuwalê, 120 x 100 cm

Helbet, ez bi giştî behsa tiştê berbiçav dikim, lê çî di nav refên wan partîyan de, çî jî li derveyî wan, hinek rewsenbîrên nasîkirî û şêremêrên mina Musa Anter rabûne, û pîrsgerêka zimanê kurdî jî xwe re kirine doza jîyan û mirinê. Lê mixabin, tîkoşîna wan kesên camêr jî, jî aliyê partîyan ve ti piştîvanîya cidî nedîyê".

Her weha mamoste Peşew fenomenaxwekêmdîtinê li ba kurdan di rîya alavên medîyayê û her cure alavên diya ên derbirînê de tîne ziman û bi tundî rexne dike:

"Yek jî rûyên herî xuya yê medîya kurdan ya bi zimanê cîranên wan, rîwxêş nişandan û xweşîrînkirin e li ba wan. Carna ew rîwxêşî û xweşîrînkirina han digehe radeya zîmanlûstî û dibe ku bandoreke negatîv jî bike li ser îmajayê wêne"yê kurd. Jixwe bav û kalên me vala negotîye: Ne hînde tal be ku te nexwîn û bavêjin, ne hînde jî şîrîn be ku te qût bîdin. Wate: her tiştekî sinorê xwe heye. Medîya kurdî jî xwe re kirîye adet, bi minasebet û bê minasebet, behsa birayetî û hevparîya olî û droka hevpar û qedera hevpar dike. Wiha nişan dide ku jiyana me bî wan birayên mezin celneme ye. Hemû rû wê hindê jî wan re dubare dike, ku nivîskarên me bi zimanê wan nivîsandîye, hunermendên me bi zimanê wan stîraye, zanayên me xizmeta çanda wan kirîye, zarokên me jî doza wan re fîdakarî kirîye. Kurt û kurmançî: Xwedîyê mezin tenê em bo wê hindê afrandîne ku solan jî wan re li ber nigê wan rast bîkin. Ev jî biyê sedemê ku cîranê me, me bi yê xwe bizanîn û me nexin nav xaniyêkî taybet. Tirkî tî cara nikarin bêjin ermenî û cihî li Tirkîyê tunene, lê bi rûyêkî peyt dibêjin ku tî "kêmneteweyek" bi navê kurd li Tirkîyê nîne. Li dewleta Sûrîyeya "pêşkêvînxwaz" çend hezar ermenî û asûrî dikarin bi zimanê xwe bixwînin, lê du milyonan kurdên ku hevolên wan in, jî heman mafî bîpar in. Heya kurd zêdetir behsa Selaheddîne Eyûbî bîkin, ew zêdetir wî bi wê xwe dizanîn! Ji bona wê jî ez di wê baweriyê de me, çîqas medîyaya kurdan li ser xalên hevpar îsrarê dike, divê ewqas jî îsrarê li ser wan sînoran bike, ku kurd û cîranên wan jî hev cuda dikin. Ew xweçudakirin bi ti şêweyêkî serkêşî û tunekirina wan nîne, berevajî wê, nasîkirina taybetmendîyên wan e jî. Cudatîya bê dîjîmahî jîyanê rengînîr û dewlemendîr dike. Xwe kêzanzîr û kêmdîtîna kurdan, xwedî drokêk dîr û dirêj e. Bi sedan salan erebî zimanê ol, farsî zimanê edebîyat, tirkî jî zimanê

desthilatdariyê biyê. Zimanê kurdî jî, jî şerma van zimanan, ber bi çîya û gundan çîyê, xwe lîyaqî şarîstaniyê nedîyê."

Peşew jî jiyana xwe ya rojane û jî jiyana kurdên penaber ên li Ewropayê minakêşî balkêş li ser gîyanên tîkçûyî, li ser ruhên talanbûyî dide:

"Dema ku ez li Moskoyayê xwendevan bûm, min hinek kurdên bakur jî nas kirin. Û qasê tevdê jî ber kurdîyê mişxet bibûn. Elheq jî kurdîyê baş dizanîn û bi me re (bi me yê çîyayî û tîrkînezan re!) tenê bi kurdî diaxivîn, lê hema ku serê kurdekî din yê bakur derdîket, yekser gera zîman diguherî û "geldîm bildîm" dest pê dikir! Baş e, rast e me got li Tirkîyê zimanê kurdî qedexe bû, lê li Moskoyayê? Va ye me got, li Kurdistanê nabe zarok hînî zimanê xwe yê zîmkakî bin, lê li Ewropayê?! Va ye li wir navên kurdî qedexe ne, lê li Ewropayê ewqas Deniz, Orhan, Turan, Eylem û Yildirim çî ne ku weke kuvarkên biharê şîn dibînin? Sala par pênc kes bi navê nivîskarên kurd, hatîbin kongra nivîskarên Pena Çîhanî. Çar kes jî bakurê Kurdistanê bûn. Di wan çend rojan ku em bi hev re bûn de, min nekari tiştekî weha bikim ku ew birayên min, ku tev bi zimanê kurdî diaxivîn, di nav xwe de jî bi zimanê kurdî bipuyîvin! Lê jî aliyê din jî Xwedê giravî hatîbin wîra ku li ser torê û zimanê kurdî bîaxivîn û zimanê me biparêzin! Dema ku di roja sêyem de, kongrê li ser pîrsgerêka kurdî konferanseke taybetî girêda, minêr **Pena Kurd** di dewsa ku bi zimanê xwe yê zîmkakî bîaxive, dest bi zimanê tirkî kir! Cihê sosretmayîyê di vir de bû ku werger jî kurd bû!"

1 Ev gotar (**Çend Têbîniyên Serpêyî Di Derbarê Medya û Zimanê**) di 2000ê de, di rojnameya **Baskar** de hatîye weşandin, paşê di hîjmarê 91ê ya heftemînê MEDYA (01.04.2001) de dubare hate weşandin. Di 2003yê de jî hêla **Mîhsîn Seydîta û Erdelan Hesen** ve bo erebî hate wergerandin û di kovara **El Hîwar** (no: 38/39) de hate weşandin. Di 2004ê de rojnamevanê kurd **Kaîsar Ormawer** ew di malpera **Tîrjê** de bi zaravayî kurmançî weşand. Min di wê nivîsa xwe de ew her sê versiyon jî xwe re kirin bîngeh; ya MEDYA, ya **El Hîwar** û ya malpera **Tîrjê**. Piraniya wê nivîsê xwe spartîya ya hêja **Kaîsar Ormawer**. — **Jan Dost**

2 Sovyetskî insolklopidîçeskî slavar. Moskô, 1985, R.522

3 Her ew jêderê berê

4 Nasîlanîyê Mîra, Moskô 1989, Xîste- hejmarê 3, rûpel 10

5 Sovyetskî insolklopidîçeskî slavar. Moskô, 1985, R.688

6 Bi erebî ye angô: Eger hevalî nebe, jîyan nabe

7 Kurdistan TV, êvara roja 26.05.2000